

Januarja lani je umrl Salvador Dalí. Najbolj razvpiti nadrealistični slikar se je po smrti svoje žene Gale zaprl pred javnostjo v hiši v Cadaquèsu in praktično prenehal ustvarjati. V svoji bogati karieri medijskega delavca je pustil tudi neizbrisne sledi v kinematografski umetnosti. Prav to področje njegovega delovanja je širšemu krogu javnosti manj znano in zato se je uredništvo odločilo objaviti njegove avtorske tekste v zvezi s filmom, v katerih je prav tako dosledno izhajal iz nadrealističnih pogledov na svet. Zbirni tekst o njegovih filmih je delo Jamesa Bigwooda, dodali pa smo še nekaj izjav Luisa Buñuela, njegovega tesnega sodelavca na prehodu iz dvajsetih v trideseta leta tega stoletja.

Kaj je bil nadrealizem

Poetično, revolucionarno in moralno gibanje, z drugimi besedami kulturno, tako literarno kot slikarsko gibanje, nastalo po letu 1920 v Franciji iz vplivov dadaizma, psihoanalize in marksizma. Za predhodnike so priznavali nekatere pesnike fin de siècle, kot sta bila Rimbaud in Lautréaumont. Idejni vodja je bil André Breton s svojimi manifesti. Za cilj so si zastavljali osvoboditev človeka iz spon razuma, logike, meščanske morale in družbe, odkrivanje prave resničnosti v podzavesti, ki se kaže v sanjah, halucinacijah, psihičnih mehanizmih. Ustvarjanje je pri njih sledilo podzavesti.

Nadrealizem je bil predvsem klic, ki ga je bilo slišati iz različnih koncev – v ZDA, Nemčiji, Španiji, Jugoslaviji in seveda Franciji – med ustvarjalci, ki so se že opredelili za eno od oblik izražanja instinktivnega in iracionalnega, ne da bi se sploh poznali.

Nadrealisti se niso imeli za teroriste oziroma oborožene aktiviste, borili pa so se proti družbi, ki se jim je gnusila in pri tem uporabljali škandal kot osnovno orožje. Zanje je bil škandal dolgo časa vsemogočni indikator, ki je lahko razkrival skrivne in zoprne vzvode sistema, ki ga je bilo treba zrušiti, se pravi proti socialni neenakosti, izkoriščanju človeka po človeku, poneumljajoči moči religije, surovemu militarizmu in kolonializmu. Precej hitro se je določeno število med njimi preusmerilo s te oblike akcije in pretopilo v čisto politiko, v glavnem k edinemu gibanju, ki se jim ga je takrat zdelo dostojno imenovati za revolucionarno – h komunističnemu gibanju. Odtod so tudi izvirale neprestane diskusije, prepri in razcepi med njimi. Vendar pa resnični cilj nadrealizma ni bilo ustvarjanje novega književnega, slikarskega ali celo filozofskega gibanja, ampak so hoteli vreči v zrak družbo, se pravi spremeniti življenje.

Med nadrealisti je vladala trdna morala, ki jih je povezovala in v kateri ni bilo razpok. Seveda je bila ta nadrealistična morala, agresivna in jasnovidna, najpogosteje v nasprotju z vsakdanjo moralo, ki se jim je zdela odvrtna in zato so povsem zavračali njene vrednote. Njihova morala se je opirala na druge kriterije, povzdigovala je strast, mistifikacijo, razžalitev, črni humor, poziv iz prepada. Bila je bolj zahtevna, nevarnejša, vendar trdnejša in bolj prepletena. Bistven je bil močan spopad med načeli vsakršne pridobljene morale ter osebne morale posameznika, porojene iz njegovega instinkta in lastne izkušnje.

Nadrealizem je triumfirал v vzporednih stvareh, kolabiral pa v bistvenih. Breton, Eluard, Aragon so se uvrstili med najboljše pisatelje dvajsetega stoletja, v vseh knjižnicah so uvrščeni na vidnih mestih. Ernst, Magritte, Dalí pa so postali najdražji slikarji z uglednimi lokacijami v vseh muzejih. Vendar pa je bil umetniški uspeh, kulturni uspeh za večino nadrealistov najmanj pomembna stvar.

Nadrealističnemu gibanju je bilo kaj malo mar, če bo slavno vstopilo v zgodovino književnosti ali slikarstva. Predvsem je strastno in neuklonljivo želelo preobraziti svet in spremeniti življenje.

Že bežen pogled naokrog pa pokaže, da na tem bistvenem planu niso uspeli. Izid seveda ni mogel biti drugačen. Vedno obnovljive sile zgodovinske realnosti so nadrealizmu danes odmerile drobceno mesto. Pri nadrealistih je pač šlo zgolj za majhno skupino drznih intelektualcev, ki so »nakladali« v kavarni in izdajali svojo revijo. Peščica idealistov se je brž razcepila, če se je bilo treba neposredno lotiti akcije. Zanje je bil bistven svoboden pristop do znanega in zaželjenega bitja, klic k iracionalnemu, k vsem nagonom, ki izhajajo iz človekovih globin.

Nadrealisti so med drugim prvi občutili, da se je vrednota dela, te presvete in nedotakljive vrednote buržoazne družbe, začela majati pri svojih negotovih temeljih. Plačano delo so proklamirali za veliko sramoto in nasproti njemu postavljali delo, ki ga je treba opravljati iz zadovoljstva, nagnjenja in ki plemeniti človeka. Danes, več kot pol stoletja pozneje, ljudje vedno bolj široko zastavljajo vprašanje, ali je človek rojen za delo, uveljavlja pa se tudi civilizacija prostega časa. V Franciji imajo celo ministrstvo prostega časa.

Sicer pa je leta 1955 André Breton dejal Luisu Buñuelu: »Žalostno je, dragi moj Luis, da moram reči kaj takega, vendar škandal več ne obstoja.«

In nadrealizem danes, življenje danes? Akcija je postala nemogoča, prav tako škandal.

Najpomembnejši nadrealisti: Maxime Alexandre, Luis Aragon, Jean Arp, André Breton, Luis Buñuel, René Char, René Crevel, Salvador Dalí, Paul Eluard, Max Ernst, René Magritte, Juan Miro, Benjamin Péret, Man Ray, Marko Ristić, Georges Sadoul, Yves Tanguy, Tristan Tzara, Pierre Unik.

